

УДК 343.13

А.Р. ТУМАНЯНЦ, канд. юрид. наук, доц.,
Національний університет «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого»

СЛІДЧИЙ СУДДЯ ЯК СУБ'ЄКТ РЕАЛІЗАЦІЇ СУДОВИХ ФУНКЦІЙ У ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Ключові слова: судовий контроль, слідчий суддя, забезпечення захисту конституційних прав та свобод людини

Принципи правової держави, міжнародно-правові стандарти захисту прав людини одно-значно передбачають можливість судового захисту на всіх етапах кримінального судочинства. Державі належить мати таку систему захисту прав і свобод, щоб укріпити правову захищеність громадян. У зв'язку з цим розвиток і становлення судового контролю як форми судового захисту прав і свобод громадян виступають надійним механізмом забезпечення прав особи в кримінальному судочинстві [1, с.10].

Конституція України повною мірою закріпила особливий статус суду, що дозволяє говорити про його вагомий значущість у сфері охорони прав та свобод людини і громадянина. Законодавчі ініціативи в царині прав людини, введення елементів змагальності, судового контролю та інших інститутів служать вираженням прагнення законодавця до побудови нової моделі кримінального процесу. Більшою мірою кардинального реформування потребує досудове розслідування, в тому числі шляхом розширення змагальних засад у даній стадії кримінального процесу. У правовій державі змагальність, на думку переважної більшості українських і зарубіжних процесуалістів, є переважним способом організації кримінально-правового спору. Лише вона у змозі забезпечити належний рі-

вень захисту прав учасників процесу і справедливості судочинства.

Введення у вітчизняне судочинство інституту судового контролю з'явилося доволі вагомою гарантією охорони прав особи, залученої в кримінальний процес. Основна мета функції судового контролю полягає в захисті прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства. Для її досягнення перед судовим контролем постає низка завдань: а) запобігти неправомірним діям і рішенням, що порушують конституційні права і свободи громадян; б) відновлювати права, безпідставно порушені органами досудового розслідування; в) надавати правомірним діям і рішенням особи, що провадить дізнання, слідчого, прокурора юридичної сили, легалізувавши, тим самим, отримані докази; г) сприяти винесенню правосудного вироку при вирішенні справи по суті.

Судовий контроль досить давно є предметом дослідження вчених-правознавців. Проблемам судового контролю були присвячені роботи таких процесуалістів, як В.М. Бозров, В.Ф. Бойко, В.В. Дорошков, П.Г. Дроздов, О.І. Жумамбеков, З.З. Зінатуллин, В.В. Зезянов, В.С. Зеленецький, П.М. Каркач, В.Г. Ключков, М.О. Колоколов, О.В. Кондратьєв, В.О. Лазарева, Н.А. Лопаткіна, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленко, Н.Г. Муратова, О.Д. Назаров, Ю.Г. Оліячук, В.П. Півненко, П.П. Пилипчук, М.В. Парфенова, І.Л. Петрухін, Б.В. Романюк, Н.В. Сибільова, О.В. Хімічева, Д.В. Філін, Н.М. Чепурнова та інших. Окремі питання компетенції слідчого судді, його місце й роль у кримінальному процесі розглядали вітчизняні науковці – В.Д. Бринцев, Ю.М. Грошевий, В.В. Лобач, Л.М. Лобойко, О.С. Мазур, М.А. Маркуш, А.В. Молдован, М.А. Погорецький, Д.П. Письменний, І.В. Рогатюк, З.Д. Смітєнко, В.М. Федченко, В.І. Чернобук, В.І. Шишкін, М.Є. Шумило, Ю.В. Скрипіна. Із числа російських фахівців слід назвати О.В. Бикову, В.М. Галузо, Л.В. Головка, І.Ф. Демидова, Ю.В. Деришева,

В.М. Когана, Е.Ф. Куцову, А.І. Макаркина, Ю.В. Рощину, О.В. Смирнова, М.Є. Токареву, А.П. Фокова, О.Г. Халіуліна, Ю.К. Якимовича та ін.

Виходячи з цього, метою статті є обґрунтування доцільності запровадження інституту слідчих суддів у кримінальний процес України. Її новизна полягає в з'ясуванні місця й ролі слідчого судді в системі кримінально-процесуальної діяльності.

Як вважає І.В. Гловюк, аналіз чинного законодавства України не дозволяє зробити однозначний висновок, хто ж є суб'єктом реалізації судових повноважень у досудовому кримінально-процесуальному провадженні. У Конституції України термін «суд» вживається, коли йдеться про вирішення питань щодо арешту або тримання під вартою, проникнення в житло чи інше володіння особи, проведення в них огляду або обшуку, а також винятків стосовно таємниці листування, телефонних переговорів, телеграфної та іншої кореспонденції (статті 29-31). Стаття 55 Основного Закону передбачає, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [3, с.49].

Кримінально-процесуальний кодекс України (далі – КПК) оперує термінами і «суд», і «суддя». При вирішенні питань про оскарження затримання (ст.106), обрання запобіжного заходу у взяття під варту (ст.165), дачу дозволу на проведення низки слідчих дій (статті 177, 178, 187, 187¹, 190), оскарження постанов про порушення кримінальної справи, відмову в порушенні кримінальної справи, про закриття кримінальної справи (статті 236², 236⁶, 236⁸) застосовує термін «суддя». У статті 205, в якій регулюється порядок поміщення обвинуваченого у відповідну медичну установу для проведення стаціонарної судово-психіатричної або судово-медичної експертизи, використовує термін «суд». Тобто судові повноваження у

досудовому провадженні здійснюються судом та суддею.

Належний судовий контроль, об'єктивне й незалежне досудове слідство, на наше переконання, неможливі без наявності слідчого судді як об'єктивного і незалежного дослідника обставин вчиненого злочину. Запровадження у вітчизняному кримінальному процесі інституту слідчого судді – це вірний шлях до вирішення низки проблем на стадії досудового розслідування. З його введенням відпаде частина невластивих як слідчому, так і прокуророві функцій, а чіткий розподіл останніх на стадії досудового розслідування служитиме гарантією реалізації принципу змагальності.

Для одностайного визначення процесуальної природи поняття «слідчий суддя» звернімо до історії права.

Словосполучення «судовий слідчий» найбільшого поширення набуло після здійснення в Російській імперії судової реформи 1864 р. Проте аналіз розвитку судоустрою та процесуального законодавства свідчить, що за своїми функціональними обов'язками судовий слідчий тих часів нічим не відрізнявся від звичайного слідчого з кримінального процесу радянської доби, за тим лише винятком, що структурно він належав до окружного суду чи до судової палати і всі його рішення підлягали судовому контролю, а скарги на його дії розглядалися цими судовими органами. Тим самим у цій моделі судочинства судовий слідчий, будучи під подвійним прокурорським і судовим контролем, реалізовував тільки функцію попереднього розслідування [2, с.5].

У кримінально-процесуальному законодавстві європейських країн і країн СНД різному визначається суб'єкт уповноважений здійснювати контрольні функції на досудовому провадженні. Приміром, посада слідчого судді існує в КПК Латвії й Італії. У кримінальному процесі Франції функціонують і слідчі судді, й судді по свободах та ув'язненню. Суддя по кримінальному пере-

слідуюванню передбачений за КПК Республіки Молдова. У КПК Литовської Республіки закріплено статус судді досудового провадження. У ФРН судові повноваження при проведенні дізнання покладаються на суддю-дізнавача. Не припиняються дискусії щодо необхідності запровадження посади слідчого судді в кримінально-процесуальне законодавство Росії й Казахстану.

У науковій кримінально-процесуальній літературі висловлені різноманітні пропозиції стосовно статусу слідчого судді [3, с.50]. Наприклад, Ю.М. Грошевий наголошує на доцільності введення слідчого суддю, який розглядав би скарги на рішення слідчого, вирішував би питання обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту і продовження строків тримання під вартою, санкціонував обшук житла чи іншого володіння особи, накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку, а також розв'язував би питання, що стосуються перевірки правомірності обмеження прав громадян під час досудового слідства [4, с.696].

В.Д. Бринцев пропонує суддів по контролю за попереднім слідством наділити такими функціональними обов'язками, як-то: а) санкціонування оперативно-розшукових дій, що порушують конституційні права громадян; б) прийняття рішень про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту; в) звільнення з-під варту під заставу; г) розгляд заяв про відвід слідчого і скарг на дії слідчих органів, які надходять від усіх без винятку учасників процесу; д) ухвалення рішень про припинення кримінального переслідування [2, с.7–8].

В.Т. Маляренко і П.П. Пилипчук вважають, що слідчий суддя повинен здійснювати повноваження судового контролю за досудовим розслідуванням, покладені на нього Конституцією України, а також приймати рішення про застосування всіх заходів процесуального примусу, які суттєво обмежують конституційні права і свободи людини, вирішувати питання про відповідальність за невиконання

або неналежне виконання процесуальних обов'язків, розглядати скарги на постанови про відмову в порушенні кримінальної справи та про закриття кримінальної справи, про усунення захисник від участі у справі [5, с.14–15].

Слідчий суддя, на думку Г. Дроздова, має бути уповноважений: а) санкціонувати обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту і продовжувати строк тримання під вартою; б) давати дозвіл на поміщення обвинуваченого (підозрюваного) до судово-психіатричної установи для проведення експертизи; в) розглядати скарги учасників процесу на дії особи, яка провадить дізнання, слідчого і прокурора; г) розглядати заперечення слідчих на вказівки прокурорів з найбільш принципових питань розслідування [6, с.13].

На думку И.Ф. Демидова, слідчий суддя повинен приймати рішення про арешт особи і продовження строку його тримання під вартою, про проведення відповідних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, а також по скаргах на постанови і дії органів, що здійснюють слідчу і оперативно-розшукову функції [7, с.166].

О.О. Машовець підкреслює, що слідчий суддя зобов'язаний вирішувати всі спірні питання, що виникають між обвинуваченням і захистом, розглядати скарги на дії слідчого, прокурора, санкціонувати виконання окремих слідчих дій і застосування запобіжного заходу взяття під варту, інших заходів процесуального примусу заходу, розглядати скарги на відмову в порушенні кримінальної справи, контролювати правильність закриття кримінальних справ, вирішувати питання про передачу справи до суду для розгляду її по суті. На слідчого суддю, на його думку, можна було би покласти обов'язок по виконанню підготовчих дій і внесенню справи в судове засідання [8, с.78–80].

Ю.В. Скрипіна рекомендує віднести до повноважень слідчого судді повноваження, пов'язані з: а) забезпеченням прав учасників кримінального процесу; б) здійсненням кон-

тролю при їх ознайомленні з матеріалами кримінальної справи; в) ухваленням рішення про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у провадженні по кримінальній справі та ін. [9, с.12–13].

Проекти Кримінального процесуального кодексу України, підготовлені робочими групами Верховної Ради України № 1233 [10] і Національної комісії із зміцнення демократії та утвердження верховенства права [11], пропонують введення в кримінальне судочинство такої процесуальної фігури, як слідчий суддя. Відповідно до цих проектів слідчий суддя – це суддя, до повноважень якого належить здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. У суді першої інстанції він назначається зі складу суддів цього суду в порядку черговості. На жаль, ідея запровадження окремої ланки слідчих суддів так і не була прийнята. Цей же підхід відображено й у Концепції реформування кримінальної юстиції України від 08.04.2008 р.

На наше ж переконання, порядок, при якому слідчий суддя призначається тимчасово на посаду з числа діючих суддів місцевого суду в порядку черговості відповідним розпорядженням голови того чи іншого суду, неможливо визнати продуктивним.

Слідчий суддя повинен замінити собою на авансцені кримінального судочинства і слідчого, й суддю загальної юрисдикції, який здійснює судовий контроль. Він може входити до структури конкретних судів першої інстанції, але обиратися саме на посаду слідчого судді й виконувати тільки ті повноваження, які закріплені за цією посадою, тобто він має бути повністю автономною процесуальною фігурою. Створення комплексу належних процесуальних гарантій прав і свобод особи в кримінальному процесі об'єктивно немислиме без наділення слідчого судді сукупністю відповідних повноважень.

Як влучно було відмічено у спеціальній літературі, введення в кримінальне судочинст-

во інституту слідчого судді має бути пов'язано саме з реальним реформуванням усієї системи взаємовідносин, з одного боку, між владою й судом, з другою, між органами досудового розслідування, слідчими суддями і судами загальної юрисдикції, які вирішують справу по суті. Суд, як орган влади, повинен бути наділений безумовним повноваженням входити в перевірку і оцінку подані ініціатором клопотання обвинувальні докази, оцінювати їх на предмет належності, допустимості й достатності для вирішення спору сторін по суті. Тільки на цих об'єктивних засадах суддя вправі формувати висновок про наявність (відсутність) юридичних і фактичних підстав для задоволення того чи іншого клопотання внесеного до суду, про визнання законними і обґрунтованими оскаржувані сторонами дії або рішення органів досудового розслідування [12, с.10, 23; 13, с.18].

До повноважень слідчого судді слід віднести:

1) прийняття рішень про: а) обрання запобіжних заходів, б) поміщення підозрюваного, обвинуваченого, підсудного до медичного чи психіатричного стаціонару для проведення судово-медичної чи судово-психіатричної експертизи, в) проведення обшуку й огляду в житлі чи іншому володінні особи, г) проведення примусової виїмки з житла чи іншого володіння, д) виїмки матеріальних носіїв секретної інформації та/або документів, що містять банківську таємницю, а також виїмки оригіналів первинних документів суб'єктів господарювання, документів бухгалтерського обліку та бухгалтерських реєстрів, фінансової звітності, документів виконавчого провадження, е) накладення арешту на кореспонденцію та виїмку її в установах зв'язку, є) застосування технічних засобів отримання інформації; накладення арешту на майно підозрюваного, обвинуваченого, підсудного або осіб, які за законом несуть майнову відповідальність за його дії, ж) накладення арешту на майно або

кошти банку, що знаходяться на його рахунках, на кошти та інші цінності юридичних або фізичних осіб, що знаходяться в банку, а також звільнення такого майна з-під арешту, з) застосування тимчасового або екстрадиційного арешту;

2) розгляд скарг на процесуальні рішення, дії чи бездіяльність особи, яка провадить дізнання, органу дізнання, слідчого або прокурора;

3) прийняття рішень по актах амністії, по примиренню сторін в кримінальному процесі тощо;

4) вирішення окремих питань при виконанні вироку: звільнення по хворобі, умовно-дострокове звільненням від покарання через хворобу тощо;

5) здійснення провадження по справам приватного обвинувачення.

Наостанок маємо акцентувати увагу на тому, що нормативне забезпечення автономності функціонування слідчого судді та його процесуальної незалежності повинно бути пов'язано зі створенням ефективної системи перевірки законності й обґрунтованості рішень самого слідчого судді. Як варіант, можна передбачити право подання апеляції на рішення слідчого судді, яка розглядатиметься окремою палатою апеляційного суду (за аналогією з відповідною моделлю у Франції).

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуськова А. П. Процессуально-правовые и организационные вопросы подготовки к судебному заседанию по УПК РФ / Гуськова А. П. – Оренбург, 2002.

2. Бринцев В. Досудове слідство: судовий слідчий чи «слідственный судья?» / В. Бринцев // Право України. – 1997. – № 7. – С. 5–12.

3. Гловюк И. В. К вопросу о субъекте реализации судебных функций в досудебном уголовно-процессуальном производстве Украины / Гловюк И. В. // Актуальные проблемы уголовно-процессуального права и прак-

тика его применения : матер. междунар. науч.-практ. конф. (30 апр. 2009 г.). – Караганда : КЮИ МВД РК, 2009. – С. 49–53.

4. Грошевий Ю. Проблеми удосконалення законодавства, що регулює кримінально-процесуальну діяльність / Грошевий Ю. // Вісн. Акад. правових наук України. – 2003. – № 2–3. – С. 690–700.

5. Маляренко В. Головні напрями розбудови кримінального судочинства, структура і зміст майбутнього КПК України / В. Маляренко, П. Пилипчук // Право України. – 2000. – № 8. – С. 10–20.

6. Дроздов Г. Судебный контроль за расследованием преступлений / Дроздов Г. // Сов. юстиция. – 1992. – № 15–16. – С. 11–19.

7. Тихомиров Ю. А. Законность в Российской Федерации / Тихомиров Ю. А., Сухарев А. Я., Демидов И. Ф. – М. : Спарк, 1998. – 266 с.

8. Машовец А. О. Принцип состязательности и его реализация в предварительном следствии: дис. ... кандидата юрид. наук / А. О. Машовец ; Урал. гос. юрид. акад. – Екатеринбург, 1994.

9. Скрипіна Ю. В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Ю. В. Скрипіна. – Х., 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2005/05kovpsk.zip>.

10. Проект Кримінально-процесуального кодексу України (реєстр. № 1233).

11. Проект Кримінального процесуального кодексу України / підгот. робоч. групою М-ва юстиції спільно із Нац. коміс. із зміцнення демократії та утвердження верховенства права при Президентіві України // Бюл. М-ва юстиції України. – 2009. – Спецвип. – С. 13–243.

12. Муратова Н. Г. Система судебного контроля в уголовном судопроизводстве: вопросы теории, законодательного регулирования и практики : автореф. дис. на соискание науч. степени докт. юрид. наук / Н. Г. Муратова. – Екатеринбург, 2004. – 40 с.

13. Сбоев А. С. Механизм судебного контроля в досудебном производстве России : автореф. дис. на соискание науч. степени | канд. юрид. наук / А. С. Сбоев. – Челябинск, 2004. – 20 с.

Туманяц А. Р. Слідчий суддя як суб'єкт реалізації судових функцій у досудовому провадженні / А. Р. Туманяц // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 896–901 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11tarudp.pdf>

Розглянуті теоретичні та практичні проблеми запровадження у кримінально-процесуальне законодавство України інституту слідчого судді. Досліджено його правову природу як гарантію судового захисту конституційних прав і свобод людини. Аналізуються процесуальний статус слідчого судді, його місце й роль у системі кримінально-процесуальної діяльності.

***

Туманяц А.Р. Следственный судья как субъект реализации судебных функций в досудебном производстве

Рассмотрены теоретические и практические проблемы введения в уголовно-процессуальное законодательство Украины института следственного судьи. Исследована его правовая природа как гарантия судебной защиты конституционных прав и свобод человека. Проанализированы процессуальный статус следственного судьи, его место и роль в системе уголовно-процессуальной деятельности.

***

Tumanians A.R. The Investigatory Judge as the Subject of Realization of Judicial Functions in Prejudicial Inquiry

Theoretical and practical problems of introduction the institute of the investigatory judge in the criminally remedial legislation of Ukraine are considered. Its legal nature as a guarantee of judicial protection of constitutional laws and freedom of the person is investigated. The remedial status of the investigatory judge, its place and role in system of criminally-remedial activity is analyzed.